

מודל "עומק ומורכבות"

ליצירת שאלות מאתגרות עבור תלמידים מחוננים ומצטיינים בכיתה הטרונגנית

במקצועות רבי מלל

כתבה: שרה גולן¹

מודל "עומק ומורכבות" של סנדרה קפלן, (S.N Kaplan, in C. M. Callahan & H.L Hertberg-Davis) הוא מודל ליצירת חומרי לימוד מותאמים המתייחסת לקצב הלמידה, עומק התכנית ומורכבות העיסוק בתחום.

מתן אפשרות בחירה מתוך מגוון משימות, או משימות פתוחות המיועדות לכל תלמידי הכיתה, מאפשרות ללומדים שונים התייחסות ברמות עומק ומורכבות שונות - כל אחד לפי יכולתו, ולפי מידת המסוגלות והעניין באותו הרגע. כפועל יוצא מכך, גם ההערכה והמשוב שלנו, המורים, יהיו מותאם: נדרוש יותר מהתלמידים בעלי היכולות הגבוהות, ונציב להם רף גבוה יותר.

מודל "עומק ומורכבות" מבחין בין היבטים שונים של תחום הדעת:

ממד העומק מתייחס ל- 8 רכיבים שהם; הכרת שפת תחום הדעת, הבחנה בפרטים, זיהוי תבניות, זיהוי מגמות וגורמים משפיעים, שאילת שאלות, מציאת חוקיות, זיהוי רעיונות גדולים והכללות ואתיקה. רכיבים אלו מזמנים תהליכים חקרניים בתחום תוכן הנלמד. החקרנות נעשית על ידי בחינת משמעות של עובדות ומושגים ומעבר ליצירת הכללות, עקרונות וחוקים.

ממד המורכבות מורכב משלושה רכיבים שהם; גילוי קשרים בין תחומי תוכן שונים, הבנת נקודות מבט שונות או חקר נושא לאורך ציר זמן.

כל רכיב מתאפיין בסמל ספציפי, אותו התלמידים ילמדו ויכירו; כאשר מציגים שאלה או משימה מוסיפים לידה את סמל הרכיב. כאשר תלמידים יבחרו משימת העשרה הם יזהו לפי הסמל מהו סוג הפעילות שבחרו. כך, יעשירו את החשיבה המטה-קוגניטיבית שלהם אודות תהליכי הלמידה שהם חווים.

¹ מדריכה ארצית, צוות המחונן בכיתתו, האגף למחוננים ולמצטיינים, המינהל הפדגוגי, משרד החינוך

להלן טבלה המתייחסת לרכיבים של המודל, ולסמלים תואמים לכל רכיב, והכוללת דוגמאות להתייחסות במקצועות רבי מלל:

דוגמאות	תכנים המזמנים למידה לעומק ובמורכבות	פירוט	סמל	רכיב במודל "עומק ומורכבות"
זהו מושגים או ביטויים שאינכם מכירים. חקרו עליהם. אילו מילים או ביטויים מתארים דמות / סביבה / הלך רוח? מה היה קורה אילו הייתם משנים מילים או ביטויים אלו? זהו מילים מיושנות בסיפור, אשר היו בשימוש בזמן כתיבת הסיפור ואינם בשימוש כיום. כיצד הייתם "מתרגמים" אותם לשפה מודרנית? זהו אמצעים לשוניים כגון מטפורות, דימויים, חזרות, האנשה.	סוגות מונחים ביטויים מושגים תחומי דעת סגנונות סלנג ג'רגון דיאלקטים צירי זמן	הכרת מושגים וכלים הקשורים לתחום הדעת		שפת תחום הדעת
הסבירו במילים שלכם את המתואר בטקסט. נסחו דף ויקיפדיה מדומה עבור הסיפור / מחזה שקראתם.	תכני תחום הדעת הבחנה בין טפל לעיקר תיאורים הרחבות ביוגרפיות	הכרת התכנים והפרטים של התחום הנלמד		ידע
שרטטו תרשים זרימה / ציר זמן של העלילה. מה אתם חוזים יתרחש בהמשך? השוו את דפוס העלילה של 2 סיפורים קצרים שונים פרי ידו של אותו מחבר. מיהם הדמויות הראשיות ומיהם הדמויות המשניות? באילו אמצעים ספרותיים משתמש המחבר כדי להבחין ביניהם?	דפוסים חוזרים במאפייני דמות יחסי גומלין בין דמויות מוטיבים חוזרים צירי זמן	זיהוי תבניות דפוסים חוזרים		דפוסים ותבניות

דוגמאות	תכנים המזמנים למידה לעומק ובמורכבות	פירוט	סמל	רכיב במודל "עומק ומורכבות"
האם אתם מזהים דפוסים חוזרים? מה תרומתם?				
האם הסיפור מתרחש בהקשר היסטורי? אלו עדויות רומזות על כך? מהו הגופן של הטקסט? האם יש לבחירת הגופן חשיבות? חקרו מגמות בהתפתחות גופנים. כיצד מגמות חברתיות או תרבותיות באות לידי ביטוי בעלילה? חקרו את הביבליוגרפיה של הסופר ושערו כיצד משפיע על אופן כתיבתו?	השפעה של שפה, תרבות, מצב כלכלי, מצב חברתי של חברה אחת על חברה אחרת או על עצמה התפתחות היסטורית של סוגיה תמורות חברתיות, כלכליות, פוליטיות התפתחות השפה התפתחות הדפוס התפתחות הגופנים אקטואליה טרנדים מובילי דעה	זיהוי מגמות וגורמים משפיעים		מגמות
איזה מידע חסר או עמום? כיצד זה משפיע על הבנת העלילה? האם קיימים סתירות פנימיות באופן ההתנהגות של דמות? נסו לשער, מה היה קורה אילו...? נסחו שאלות עליהם אין מענה ברור או עקבי בטקסט.	ניתוח מקורות ראשוניים זיהוי מידע חסר זיהוי גורמים משפיעים עתידנות, מה היה קורה אילו? עמימות אמביוולנטיות פקפוק סתירות ואי ודאות	שאלת מענה ידוע מראש		שאלות
מהי הסוגה הספרותית? זהו את הרכיבים המאפיינים אותה בסיפור.	חוקים ונורמות עדויות וראויות הבחנה בין עובדות לדעות	מציאת חוקים וכללים המסבירים		חוקיות

דוגמאות	תכנים המזמנים למידה לעומק ובמורכבות	פירוט	סמל	רכיב במודל "עומק ומורכבות"
אילו נורמות תרבותיות או חברתיות באות לידי ביטוי בסיפור? ערכו הגאה לקטע טקסט. שימו לב לתחביר ולפיסוק. מהו סגנון הכתיבה של הסופר? אילו עדויות תומכות בכך?	חוקי שפה ותחביר חוקי סוגה הגאה חוקים של עולמות דמיוניים בספרות	תופעות בתחום הדעת		
כיצד מצטטים פסקה מתוך מקור? מה החשיבות בציון ביבליוגרפיה? אילו סטראוטיפים או דעות קדומות באות לידי ביטוי? זהו את הקונפליקט בעלילה. אילו ערכים מתנגשים בקונפליקט זה? כיצד הדמות פתרה את הקונפליקט? מה אתם הייתם עושים במקרה דומה? האם הערכים הבאים לידי ביטוי בעלילה היו משתנים אילו היו משנים את המקום והזמן של התרחשות העלילה? נמקו תשובתכם.	דעות קדומות וסטראוטיפים חילוקי דעות וקונפליקטים דילמות חברתיות צדק וחוקים ערכים	התייחסות לדילמות ערכיות		אתיקה
מה הנושא העיקרי או התמה העיקרית של הסיפור? נמקו באמצעות דוגמאות מתוך הסיפור. סכמו את העלילה ב- 3 פסקאות. מה התובנות שלכם בעקבות קריאת הסיפור? נסו ליצור הכללה על מאפייני הסוגה הספרותית בעקבות קריאת מספר סיפורים מאותה סוגה.	התעסקות במושגים כגון: אהבה, אומץ, אושר, אחריות, אינסוף, אלימות, אלמוות, אמת, אנרגיה, אתיקה, בורות, דת, הבנה, הגינות, הישרדות, המצאה, הערכה, הרס, התאמה, זיהום, זמן, חברה,	רעיונות גדולים והכללות		הכללות

דוגמאות	תכנים המזמנים למידה לעומק ובמורכבות	פירוט	סמל	רכיב במודל "עומק ומורכבות"
	חברות, חוק וסדר, חינוך, חירות, חקירה, טוב, ידע, יופי, יצירה, יצירתיות, כוח, מוסר, מחויבות, מסורת, מסורת, מערכת, מקוריות, משפחה, נאמנות, נצח, סבל, סבלנות, סובלנות, עבודה, על טבעי, ערכים, פנאי, צדק, צמיחה, קול, קונפליקט, קסמים, רגש, רוחניות, ריפוי, רע, רעש, שוויון, שימור, שינוי, שלום, שקט, תבונה, תקשורת.			
שרטטו תרשים זרימה של ההתרחשויות בעלילה. איזה שינוי עבר הדמות הראשית? מה השפיע על שינוי זה? מהו תהליך הכתיבה של סיפור? כיצד תחושת הקורא משתנה לאורך הקריאה?	הגירה התפתחות עלילה התפתחות עמדה או דעה שינויים לאורך ההיסטוריה	זיהוי סדר תהליכים ושינויים לאורך זמן		תהליך
מהי נקודת המבט של הסיפור? מה יקרה אם נשנה נקודת מבט זו?	ניתוח עדויות וממצאים ניתוח טקסטים הבדלי מגדר או תרבות	דעות שונות, פרדוקסים, זיהוי נקודות דמיון		נקודת מבט

דוגמאות	תכנים המזמנים למידה לעומק ובמורכבות	פירוט	סמל	רכיב במודל "עומק ומורכבות"
כתבו את הסיפור מחדש מנקודת מבטו של דמות אחרת, או של חפץ. כתבו טיעונים המצדדים בדמויות מנוגדות כתבו את הסיפור מחדש תוך שימוש בסוגה ספרותית אחרת.	קונפליקט עמדות ונקודות מבט כתיבה משכנעת			
הציגו את הסיפור במדיום אחר – כגון: קומיקס; שירה; ריקוד. מצאו הקשרים בין הסיפור לבין תחומי דעת אחרים. מהם ההקשרים הגיאוגרפיים או החברתיים של הסיפור? חקרו על חייו של הסופר. כיצד תחומי עניין או התמחות שונים של הסופר באים לידי ביטוי בעלילה?		זיהוי קשרים בין – תחומיים ורב תחומיים		רב תחומיות

דוגמא ליישום בכיתה:

זהו שאלות המזמנות למידה של עומק ומורכבות בחומרי הלמידה הקיימים או צרו שאלות בעצמכם בהקשר לתכנים הנלמדים בכיתה.

אפשרו לתלמידים בעלי יכולות גבוהות, סקרנות ומוטיבציה לבחור משימות מתוך מגוון שאלות מאתגרות.

ניתן להציב שאלות לבחירה [בלוח בחירה](#) או [בקוביית בחירה](#) בדומה לקובייה המוצגת כאן.

הדוגמה מתייחסת באופן כללי לניתוח טקסט. התאימו את השאלות הכלליות לתחום התוכן הספציפי הנלמד.

רעיונות גדולים והכללות

כתבו מאגר שאלות המתייחסות לעיקרון או לרעיון המובא בקטע המידע.

התייחסות לעובדות, רגשות או סוגיות המתעוררות. נהלו דיון עם עמיתים

מגוון נקודות מבט

ערכו רשימה של בעלי תפקידים ודמויות המוזכרות בקטע המידע. כתבו את קטע המידע שוב, והפעם מנקודת מבט של אחד מבעלי התפקידים או הדמויות.

מגמות ושינויים לאורך זמן

זהו תהליכים המתוארים בקטע המידע. מה משפיע על התהליך? כיצד התהליך משפיע על מגמות עתידיות? הציגו באמצעות שרטוט חזותי.

אתיקה

אילו סוגיות אתיות מתעוררות בהקשר למידע בטקסט? בחרו סוגיה אחת, מנו סניגור, קטגור ושופט. וערכו דיון בסגנון בית משפט.

קשרים בין תחומים ורב תחומיים

במה הרעיון המובא בטקסט רלוונטי לחיך? כיצד מתקשר לבית הספר או לקהילה בה אתם חיים? צרו מפת הקשרים.

שפת תחום הדעת

ערכו רשימה של מושגים הייחודיים לתחום הדעת המופיעים בקטע המידע. הכינו מילון מושגים או כתבו ערך ויקיפדיה למושג אחד לבחירתכם.

1. S.N Kaplan, Depth & Complexity, Chap. 28, in C. M. Callahan & H.L Hertberg-Davis. Fundamentals of Gifted Education: Considering Multiple Perspectives, Taylor & Francis Ltd. 2017
2. J. Delisle & B.A. Lewis, The Survival Guide for Teachers of Gifted Kids. Free Spirit Publishing, 2003.
3. D. Heacox & R.M Cash, Differentiation for Gifted Learners. Free Spirit Publishing, 2014.
4. R.M Cash, Advancing Differentiation. Free Spirit Publishing, 2017.
5. K.B. Roger, Re-Forming Gifted Education: How Parents and Teachers Can Match the Program to the Child. Great Potential Press 2001.